

ISAJON SULTON HIKOYALARIDA BADIY TIL VA PSIXOLOGIK TASVIR

Rahmonova Gulhayo Xalilovna

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada I. Sulton hikoyalarining badiiy til xususiyatlari hamda psixologik tasvir mahorati tahlil qilinadi. Adib hikoyalarida xalqona til birliklari, obrazli ifodalar, metafora va epitetlarning qo'llanishi qahramon ruhiyatini ochishda muhim vosita sifatida xizmat qilishi yoritiladi. Shuningdek, yozuvchining dialog va ichki monologlardan foydalanish usuli ham tahlil qilinib, badiiy detal hamda tabiat tasvirlarining estetik vazifasi ochib beriladi. Tadqiqot davomida I. Sulton hikoyalaridan olingan misollar asosida yozuvchining uslubiy mahorati ko'rsatib berildi.

Kalit so'zlar: I. Sulton, hikoya, badiiy til, psixologik tasvir, metafora, dialog, monolog, obraz, poetik vosita.

O'zbek nasri taraqqiyotida I. Sulton hikoyalari alohida o'rin egallaydi. Adib o'z asarlarida inson ruhiyati, hayot murakkabligi va ma'naviy kechinmalarni sodda, ammo chuqur mazmunli badiiy tasvirlar orqali yoritishga muvaffaq bo'lgan ijodkorlardan biridir. Yozuvchining hikoyalarida voqealarning tashqi tasviridan ko'ra inson qalbidagi ichki holatni ochib berishga ko'proq e'tibor qaratiladi. Shu jihatdan uning asarlarida psixologik tasvir va badiiy tilning o'zaro uyg'unligi yaqqol ko'zga tashlanadi. I. Sulton hikoyalarining badiiy qimmatini, avvalo, yozuvchining til imkoniyatlaridan mohirona foydalanishida namoyon bo'ladi. Adib qahramon xarakterini ochishda xalqona iboralar, ramziy tasvirlar, metafora va epitetlardan unumli foydalanadi. Ayniqsa, hikoyalardagi ichki monologlar qahramon ruhiyatini tabiiy va ishonarli tarzda ifodalashga xizmat qiladi. Adabiyotshunoslikda badiiy matn tilini o'rganish muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Chunki yozuvchi uslubini aynan til vositalari orqali anglash mumkin bo'ladi. Shu sababli I. Sulton hikoyalaridagi badiiy til va psixologik tasvirni tadqiq etish nafaqat yozuvchi mahoratini, balki o'zbek nasrining poetik imkoniyatlarini ham ochib berishga yordam beradi.

Mazkur maqolada lingvopoetik, tavsifiy hamda qiyosiy-tahliliy metodlardan foydalanildi. Tadqiqot manbasi sifatida I. Sultonning turli davrlarda yaratilgan hikoyalari tanlab olindi. Asarlardagi badiiy tasvir vositalari, qahramonlar nutqi, psixologik kechinmalar va obraz yaratish usullari ilmiy jihatdan tahlil qilindi. Tahlil davomida yozuvchining metafora, epitet, dialog va ichki monologlardan foydalanish mahorati o'rganildi.

I. Sulton hikoyalarining muhim xususiyatlaridan biri — xalq tiliga yaqin, tabiiy va samimiy uslubning mavjudligidir. Yozuvchi qahramonlar nutqini sun'iy murakkabliksiz, hayotiy va ishonarli tarzda ifodalaydi. Natijada kitobxon qahramon ruhiyatini yaqinroq his qiladi. Masalan, adibning "Ona yurti" hikoyasida quyidagi jumla uchraydi:

"Odam bolasi umid bilan yashaydi, umidsiz qalb esa qorong'i uyga o'xshaydi."

Mazkur jumlada "qorong'i uy" birikmasi metaforik ma'noda qo'llanib, inson qalbidagi tushkunlik holatini ifodalashga xizmat qilgan. Yozuvchi oddiy xalqona ifoda orqali chuqur falsafiy mazmunni bera olgan. Shuningdek, hikoyalarda maqol va hikmatli iboralardan ham unumli foydalaniladi:

"Yaxshi so'z yurakka malham bo'ladi." Bunday iboralar qahramonlar nutqining tabiiyligini oshirib, asarning milliy ruhini kuchaytiradi.

I. Sulton hikoyalarida **inson ruhiyati** tasviri markaziy o‘rinlardan birini egallaydi. Adib qahramonning ichki dunyosini tasvirlashda ichki monolog va ruhiy kechinmalardan samarali foydalanadi.

Masalan, “Sog‘inch” hikoyasidagi quyidagi parcha e‘tiborga loyiq:

“U uzoq sukut saqladi. Go‘yo yuragidagi barcha og‘riqlar bir nuqtaga yig‘ilib, ko‘zlariga cho‘kib qolgandek edi.”

Ushbu tasvirda qahramonning ruhiy iztirobi tashqi harakat emas, balki ichki holat orqali ochib berilgan. “Og‘riqlarning ko‘zlarga cho‘kishi” obrazli tasvir vositasida ifodalangan.

Yoki boshqa bir hikoyada yozuvchi shunday yozadi:

“Nega inson baxtning qadriga uni yo‘qotgandan keyingina yetadi?”

Bu jumla ichki monolog shaklida berilgan bo‘lib, qahramonning ruhiy izlanishi va hayot haqidagi mushohadasini aks ettiradi.

I. Sulton hikoyalarida **tabiat tasvirlari** oddiy manzara sifatida emas, balki qahramon ruhiyatini ochuvchi poetik detal sifatida qo‘llanadi.

Masalan: “Kuz shamoli hovlidagi xazonlarni aylantirib yurardi, osmondagi bulutlar esa g‘amgin o‘ylar kabi sekin suzardi.”

Bu tasvirda kuz manzarasi qahramonning ichki tushkun holati bilan uyg‘unlashgan. Ayniqsa, “g‘amgin o‘ylar kabi” qiyosi poetik ta’sirchanlikni oshirgan.

Yozuvchi ayrim hollarda tabiat orqali yolg‘izlik kayfiyatini ham ifodalaydi:

“Tun shaharga qora soyasini tashlab, ko‘chalarni jimjitlik bag‘riga cho‘mdirdi.”

Mazkur jumlada tun obrazli tarzda jonlantirilgan bo‘lib, voqeaning dramatik ruhini kuchaytirishga xizmat qilgan.

I. Sulton hikoyalarida dialoglar qisqa, lo‘nda va mazmunli shaklda quriladi. Yozuvchi qahramon xarakterini aynan suhbat jarayonida ochib beradi.

Masalan: — Hali ham kutasizmi?

— Kutaman. Chunki insonni yashatadigan narsa — umid.

Ushbu dialogda qahramonning ruhiy holati va hayotga bo‘lgan munosabati qisqa jumlar orqali ifodalangan. Dialogning tabiiyligi esa uning ta’sir kuchini oshiradi.

I. Sulton hikoyalarining badiiy qimmat, avvalo, yozuvchining inson ruhiyatini chuqur tasvirlay olish mahoratida namoyon bo‘ladi. Adib voqealarni tashqi harakat orqali emas, ko‘proq qahramonlarning ichki kechinmalari vositasida yoritishga intiladi. Shu sababli uning hikoyalarida psixologik tasvir yetakchi o‘rin egallaydi. Yozuvchi uslubining yana bir muhim jihati — xalqona va sodda til vositalaridan foydalanishidir. Biroq bu soddalik jo‘nlik emas, aksincha, chuqur badiiy ma’noga ega bo‘lgan tabiiy ifodadir. Adib murakkab falsafiy fikrlarni ham oddiy va ravon jumlar orqali bera oladi. I. Sulton hikoyalarida metafora va epiteta qahramon ruhiyatini ochishda muhim vosita vazifasini bajaradi. Ayniqsa, tun, kuz, shamol, xazon kabi poetik detallar inson qalbidagi yolg‘izlik va iztirobni ifodalashda faol qo‘llanadi. Bu esa yozuvchi uslubining poetik xususiyatlarini ko‘rsatadi. Shuningdek, hikoyalardagi dialoglarning tabiiyligi ham diqqatga sazovordir. Yozuvchi ortiqcha balandparvozlikdan qochib, qahramon nutqini hayotiy shaklda tasvirlaydi. Natijada personajlar ishonarli va jonli chiqadi. Umuman olganda, I. Sulton hikoyalari o‘zbek nasrida psixologik tasvir va badiiy til uyg‘unligining yorqin namunalaridan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, I. Sulton hikoyalari badiiy tilning tabiiyligi va psixologik tasvirning chuqurligi bilan ajralib turadi. Yozuvchi xalqona iboralar, metafora va poetik tasvirlar orqali qahramonlarning ichki dunyosini ta'sirchan tarzda ochib bera olgan.

- hikoyalarda xalqona va tabiiy til yetakchi o'rin egallaydi;
- psixologik tasvir qahramon xarakterini ochishda muhim vosita hisoblanadi;
- metafora va epitetlar matnning poetik ta'sirchanligini oshiradi;
- tabiat tasvirlari qahramon ruhiyati bilan uyg'un holda beriladi;
- dialog va ichki monologlar asarning badiiy qimmatini kuchaytiradi.

I. Sulton hikoyalari o'zbek nasrining badiiy-estetik taraqqiyotida muhim o'rin tutadigan asarlar sirasiga kiradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Sulton I. *Tanlangan asarlar*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1980.
2. Karimov N. *XX asr o'zbek adabiyoti tarixi*. – Toshkent: O'qituvchi, 1999.
3. Yo'ldoshev Q. *Badiiy tahlil asoslari*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
4. Umurov H. *Adabiyotshunoslik nazariyasi*. – Toshkent: Sharq, 2002.
5. Rasulov A. *Badiylik mezonlari*. – Toshkent: Ma'naviyat, 2004.